

6. Дмитрієва Н. О. Міжнародний досвід у вирішенні проблем інформаційної безпеки електронної торгівлі / Н. О. Дмитрієва // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 2. – С. 153–165.

7. Гриненко І. М. Актуальні питання забезпечення інформаційної безпеки в контексті протидії використанню організованою злочинністю віртуальних об'єднань / І. М. Гриненко // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2012. – № 1. – С. 107–111.

8. Європіна І. В. Протидія кримінальним правопорушенням у мережі Інтернет / І. В. Європіна // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 4. – С. 21–24.

9. Хараберюш І. Ф. Взаємодія як чинник удосконалення застосування спеціальної техніки оперативними підрозділами правоохоронних органів / І. Ф. Хараберюш, О. І. Хараберюш, Ю. П. Дорошенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 3. – С. 124–131.

УДК: 343.97

В. О. Біляєв

**ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
ТА ЗАДАЧ ОПЕРАТИВНОЇ РОЗРОБКИ
В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
В ДІЯЛЬНІСТЬ ОВС ПОЛОЖЕНЬ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

У статті проаналізовано теоретичні питання діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України під час здійснення комплексної системи оперативно-розшукових заходів з метою протидії злочинності. Наголошено на сучасних проблемах реформування діяльності оперативних підрозділів у зв'язку з набуттям чинності новим кримінальним процесуальним законодавством.

Ключові слова: *оперативно-розшукові заходи, досудове розслідування, організаційно-тактична модель*

В статье проанализированы теоретические вопросы деятельности оперативных подразделений органов внутренних дел Украины при осуществлении комплексной системы оперативно-розыскных мероприятий с целью противодействия преступности. Акцентировано внимание на современных проблемах реформирования деятельности оперативных подразделений в связи со вступлением в силу нового криминального процессуального законодательства.

Ключевые слова: *оперативно-розыскные мероприятия, досудебное расследование, организационно-тактическая модель*

In the article the theoretical questions of activity of operative subdivisions of organs of internal affairs of Ukraine are analysed during realization of the complex system of operatively-search measures with the purpose of counteraction of

criminality. Attention is accented on the modern problems of reformation of activity of operative subdivisions in connection with an entry by virtue of new criminal judicial legislation.

Key words: *operatively-search measures, pre-trial investigation, organizationally-tactical model.*

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України визначило суттєві зміни у законодавстві, що регламентує діяльність правоохоронних органів, загалом, та оперативних підрозділів у їх складі. Принципові зміни торкнулись правових підстав для здійснення оперативно-розшукової діяльності. Так згідно з чинною редакцією закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про злочини вчинені нестановленими особами не являється підставою для здійснення ОРД. Нормативно регламентовані обов'язки оперативних підрозділів визначають оперативно-розшукове запобігання злочинів в якості основного при організації та спрямуванні передбачених законом оперативно-розшукових заходів.

Стаття 214 КПК визначає обов'язок слідчого та прокурора невідкладно після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть про нього свідчити розпочати досудове розслідування. Законодавство не передбачає можливості попередньої перевірки інформації, яка міститься у заяві чи повідомленні про злочин для прийняття рішення про початок досудового розслідування. Оперативні підрозділи не являються самостійними суб'єктами кримінального провадження, під час якого здійснюють негласні слідчі дії виключно за дорученням слідчого, який самостійно планує та здійснює процес розслідування. Означені законодавчі новації значно звужують завдання оперативної розробки, адже виключається можливість здійснення комплексної системи оперативно-розшукових заходів щодо особи (осіб), яка обгрунтовано підозрюється у вчиненні злочину з метою його розкриття. Це вимагає ґрунтовного перегляду основних теоретичних положень, якими визначаються поняття та задачі оперативної розробки як основної організаційно-тактичної форми ОРД.

Загально теоретичні питання оперативної розробки були досить ґрунтовно досліджені ще за часів СРСР, зокрема, В.Г. Бобровим [1]. Актуальні теоретичні та прикладні проблеми діяльності оперативних підрозділів ОВС у формі оперативної розробки постійно перебувають в колі уваги більшості сучасних українських науковців в галузі ОРД. Серед них, загальні проблем організації оперативної розробки окремими оперативними підрозділами та за окремими напрямками протидії злочинності,

були комплексно досліджені в працях К.В. Антонова, О.Ф. Долженкова, В.П. Євтушка, В.П. Захарова, В.В. Зубенко, М.В. Корнієнко, Д.Й. Никифорчука, В.Л. Ортинського, О.П. Снігерьова, М.О. Сергатого та багатьох інших [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Проте, необхідність визначення теоретичної сутності оперативної розробки в умовах запровадження положень нового кримінального процесуального законодавства та суттєвого реформування законодавства, що регламентує ОРД, яка була обґрунтована нами раніше, є очевидною.

Метою статті є з'ясування поняття та задач оперативної розробки в умовах запровадження положень нового кримінального процесуального та реформування норм оперативно-розшукового законодавства України.

Розглядаючи підняті питання, потрібно, перш за все, зазначити на відсутності законодавчого визначення поняття оперативної розробки. Між тим, в теорії ОРД оперативна розробка є одним з ключових понять, а її основні аспекти достатньо повно вивчені. Проте, передбачені чинним оперативно-розшуковим законодавством окремі принципові положення визначають необхідність перегляду та уточнення сформульованих в оперативно-розшуковій науці понять, положень та висновків. У зв'язку з цим, потребують аналізу узагальнені теоретичні положення, а також чинні правові норми, які регламентують питання пов'язані з оперативною розробкою.

Оперативна розробка справедливо вважається окремим інститутом оперативно-розшукової діяльності. Її одночасно потрібно розглядати як:

- вагомий інструмент реалізації загальнодержавної політики протидії злочинності;
- окрему форму ОРД, що базується на загальних основах організації та тактики оперативно-розшукової діяльності та врахуванні її принципів при проведенні відповідних заходів;
- правовий інститут оперативно-розшукової діяльності, що передбачає обов'язкове врахування принципу професійної етики [13, С. 259].

Автори загальної частини підручнику "Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ", узагальнюючи погляди науковців та практиків, визначають оперативну розробку як комплексну систему оперативно-розшукових заходів, що здійснюються оперативними підрозділами ОВС у межах заведених оперативно-розшукових справ, відносно окремих осіб (груп), які обґрунтовано підозрюються у підготуванні або вчиненні злочинів для їх попередження або розкриття, а також відносно осіб, які переховуються від слідства, суду або відбування кримінального покарання, для їх розшуку та затримання, а також для встановлення місця перебування безвісно зниклих осіб, якщо іншим шляхом досягти потрібних результатів неможливо або надто важко [12, С. 715-716].

Відповідно до законодавства, що діяло до набуття чинності новим КПК, оперативна розробка розглядається в якості логічного продовжен-

ня оперативного пошуку, як один з напрямків реалізації первинної інформації про об'єкти оперативної уваги (осіб, предмети і факти, що становлять оперативний інтерес) для встановлення та фіксації необхідних та повних відомостей про осіб, щодо яких надійшла оперативна інформація, даних про місце, час та конкретні обставини підготовки та вчинення кримінальної події, відомості про потерпілих від злочину осіб, свідків та об'єкти матеріального світу (предмети, що можуть складати речову доказову базу). В підсумку оперативна розробка традиційно слугувала забезпеченню вирішення завдань кримінального судочинства [12, С. 715].

Розглянуте вище положення потребують, на наш погляд, суттєвих уточнень, враховуючи, в тому числі, й нормативно-правові вимоги чинного законодавства, а саме:

1. Оперативна розробка, як комплексна система оперативно-розшукових заходів, не може здійснюватись відносно осіб, які обґрунтовано підозрюються у підготованні або вчиненні злочинів, що пов'язано з наступним.

По перше, ми вважаємо, що формулювання "обґрунтовано підозрюються у підготованні або вчиненні злочинів", що визначає основну ознаку осіб у відношенні яких проводиться оперативна розробка та, яке, до речі, зустрічається в багатьох інших авторських визначеннях [13, С. 247] є не зовсім вірним у правовому сенсі, хоча й має певне правове закріплення у ч. 3 ст. 9 закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" (далі – Закон), де зазначено, що на особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа. В той же час, законодавством (як до набуття чинності новим КПК так і після того), взагалі не передбачено можливості набуття особою умовного статусу підозрюваного під час здійснення у відношенні неї оперативно-розшукових заходів та не закріплено будь-яких правових положень щодо цього. Таким чином, на сьогодні відсутні правові підстави вважати особу, яка розроблюється за оперативно-розшуковою справою обґрунтовано підозрюваною у підготовці та вчиненні злочину через відсутність законодавчого закріплення об'єктивних даних, що мали б визначати такий її правовий статус в оперативно-розшуковому процесі. У зв'язку з цим, ч. 3 ст. 9 Закону потребує, відповідної зміни на більш коректне та в правовому відношенні вірне формулювання. При цьому, як ми вважаємо, потрібно відштовхуватись від формулювання, що міститься п.1 ч.1 ст.6 Закону. Тому ч. 3 ст. 9 Закону доцільно викласти у наступній редакції: "На особу, щодо якої в установленому законом порядку отримано достатньо інформації про підготовку до вчинення нею злочину, а також на особу, яка переходить від органів досудового розслідування, суду або ухилиється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа". Втім такий підхід також повністю

не вирішує проблему обґрунтованості даних, що є підставою для проведення оперативної розробки у відношенні особи та недопустимості тимчасового обмеження основних конституційних прав людини внаслідок необґрунтованого здійснення оперативно-розшукових заходів. На нашу думку, з набуттям чинності новим законодавством означені проблеми ще більше ускладнюються. Адже раніше (в умовах законодавства, що діяло до набуття чинності новим КПК), необхідність початку оперативної розробки відносно осіб які "підозрювались" у вчиненні злочинів визначалась, переважно, обставинами оперативно-тактичної ситуації, яка мала місце в результаті отримання та перевірки первинної інформації. Серед них найбільш поширеними (за винятком ситуацій початку оперативної розробки після порушення кримінальної справи) визначалися наступні [12, С. 716]:

а) отримані дані свідчать про готування або вчинення злочину особою або групою осіб, проте невідомо характер злочинної діяльності, як конкретно він готується та за яких обставин було вчинено злочин. Необхідність оперативної розробки в цьому разі була пов'язана з потребою доповнення первинної інформації конкретними даними про обставини злочину, встановлення конкретних фактів злочинних дій розроблюваних осіб, тобто даними про об'єктивну сторону злочину;

б) оперативна інформація беззаперечно свідчить про діяльність злочинного угруповання, але відомий лише один або декілька його учасників. При цьому під час розробки потрібно було зібрати достовірні дані про всіх учасників ОЗГ, встановити роль кожного з них у злочинній діяльності, тобто зафіксувати фактичні дані, що відображають суб'єктивну сторону злочину.

Як бачимо, мова йде, переважно, про обставини при яких первинні дані вже свідчать про факт вчиненого злочину. При цьому оперативна інформація про це має характер певної однозначності та сталості, адже, якщо в дійсності мав місце певний факт злочинних дій, злочинець вже не може якимось чином ретроспективно вплинути на ситуацію з точки зору нормативних вимог кримінального законодавства при вирішенні питання про встановлення складу злочину в його діях. Зрештою, практика діяльності, зокрема, підрозділів карного розшуку та боротьби з організованою злочинністю свідчить про переважну більшість справ оперативної розробки у відношенні осіб, первинна інформація щодо яких свідчила про причетність їх до вчинення злочинних дій. В той же час, випадки реалізації матеріалів розробки виключно за інформацією про підготовку злочину на стадії його припинення в діяльності таких підрозділів мали місце лише в поодиноких випадках.

Тому суттєвою проблемою, що постає в нових правових умовах є визначення обґрунтованості даних про підготовку особи до вчинення злочину. Потрібно також враховувати, що достовірну оперативну інформа-

цію про такі факти надто складно отримати та перевірити з практичної точки зору. При цьому можливі випадки заведення оперативно-розшукової справи відносно осіб, що, наприклад, висловили певні необґрунтовані наміри у нетверезому стані, чи в стані психічного розпаду. Логічним наслідком може бути необґрунтоване обмеження прав людини при отриманні дозволу та подальшому проведенні оперативно-розшукових заходів.

По друге, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону, підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності є наявність, зокрема, достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів та засобів, про: 1) злочини, що готуються; 2) осіб, які готують вчинення злочину. Відповідно до цього оперативна розробка не може здійснюватись у відношенні осіб відносно яких надійшла інформація про вчинення ними злочину.

2. Призначення оперативної розробки в умовах запровадження положень нового КПК також потребує суттєвого уточнення. Так, згідно до п.1 ч.1 ст. 7 Закону підрозділи, які здійснюють ОРД зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень. Отже, розкриття злочинів не міститься серед переліку обов'язків оперативних підрозділів. Тому оперативна розробка може здійснюватись виключно з метою: 1) виявлення факту вчиненого злочину; 2) запобігання злочинам, що, загалом, передбачає діяльність спрямовану на профілактику, попередження та припинення злочинних дій.

Таким чином, враховуючи вимоги чинного Закону, а також думки науковців, які досліджували проблеми оперативної розробки [1; 11, С. 60-61; 12, С. 715-716; 13, С. 245-252; 14; 15; 16], вважаємо, що оперативною розробкою є комплексна система оперативно-розшукових заходів що здійснюються оперативними підрозділами у межах заведених оперативно-розшукових справ щодо встановленої або невстановленої особи (групи осіб), відносно якої в установленому законом порядку отримано достатню інформації про підготовку до вчинення нею тяжкого злочину, з метою його запобігання чи стосовно злочинця, який переховується від слідства, суду або відбування покарання, для його розшуку й затримання, а також для встановлення місця перебування безвісно зниклих осіб, якщо іншим шляхом досягти цих результатів неможливо або надто складно.

Погоджуючись з думкою Р.А. Халілева про те, що конкретні завдання оперативної розробки мають визначатися видом злочинної діяльності [13, С. 248], ми все ж вважаємо, що загальні її завдання залежать від особливостей кінцевої мети розробки. При цьому потрібно відокремити дві принципово відмінні організаційно-тактичні моделі у яких здійснюються оперативно-розшукові заходи під час оперативної розробки:

Перша організаційно-тактична модель визначається запобіжною спрямованістю оперативно-розшукових заходів, що здійснюються у відно-

шенні осіб, які розроблюються за оперативно-розшуковою справою. При цьому, як вже нами раніше зазначалось, оперативний підрозділ, враховуючи загальні законодавчі вимоги, здійснює комплекс оперативно-розшукових заходів у відношенні особи, стосовно якої є перевірена інформація про підготовку нею злочину. В разі ж встановлення під час оперативної розробки даних про те, що мав місце факт вчинення злочину, має бути розпочате кримінальне провадження (ст. 214 КПК). Враховуючи зазначене, а також вже проаналізовані наукові праці [1; 11, С. 60-61; 12, С. 717-718; 13, С. 245-252; 14; 15; 16] загальні завдання оперативної розробки за розглядуваною організаційно-тактичною моделлю є наступними:

а) виявлення обставин підготовки злочину та дійсних мотивів осіб, які їх готують вчинення злочину;

б) встановлення осіб, які готують вчинення злочину вивчення їх особистості та дійсних намірів, встановлення їх зв'язків;

в) встановлення свідків підготовки злочину, документування відомої їм інформації;

г) документування дій розроблюваних щодо підготовки до вчинення злочину;

д) виявлення раніше невідомих фактів вчинення злочинів розроблюваними особами, документування конкретних епізодів злочинних дій;

е) отримання оперативної інформації про наміри розроблюваних осіб;

є) негласний контроль намірів розроблюваних з метою недопущення вчинення ними.

ж) здійснення заходів щодо припинення злочину;

з) виявлення та усунення причин злочинів, а також умов, що сприяють їх вчиненню;

и) недопущення продовження злочинної діяльності;

ї) створення умов для забезпечення відшкодування матеріальної шкоди в разі встановлення причетності розроблюваних до фактів злочинної діяльності;

к) створення умов для проведення гласних та негласних слідчих дій під час досудового розслідування відносно фігуранта оперативної розробки;

л) створення умов для подолання можливої протидії з боку розроблюваних під час досудового розслідування шляхом використання корумпованих зв'язків, здійснення ними залякувань і погроз потерпілим, свідкам та іншим учасникам кримінального провадження.

Друга організаційно-тактична модель визначається розшуковою спрямованістю кінцевої мети оперативної розробки. Розшук може здійснюватись відносно злочинця, який переховується для його розшуку й затримання, а також відносно безвісно зниклої особи для встановлення місця її перебування. При цьому потрібно зазначити, що особливості нормативно-правового регулювання загальної організації розшукової роботи, з набуттям чинності новим кримінальним правовим законодавством, не зазнали суттєвих змін. До того ж правові підстави для здійснення роз-

шуку у новій редакції Закону майже не змінилися. Тому підставами для здійснення оперативної розробки з метою розшуку зазначених категорій осіб є наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: 1) осіб, які переходять від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; 2) осіб безвісно відсутніх. Відповідно, формальними підставами розшуку є: в першому випадку – письмові доручення уповноважених осіб під час кримінального та судового провадження; в другому випадку – заяви та повідомлення про безвісне зникнення особи. Основні задачі оперативної розробки під час розшуку осіб (в залежності від вищезазначених особливостей) визначаються необхідністю встановлення їх місця знаходження та в необхідних випадках затримання розшукуваних осіб.

Підсумовуючи викладене, доводиться констатувати, що проведена нещодавно реформа кримінального процесуального законодавства України визначила суттєві труднощі практичного втілення відповідних правових норм під час здійснення протидії злочинності оперативними підрозділами ОВС України. Важливою проблемою, що потребує сьогодні вирішення є повноцінне нормативно-правове забезпечення можливості використання оперативної розробки як важливого інституту оперативно-розшукової діяльності. Її вирішення потребує додаткових нормотворчих заходів із застосуванням комплексного підходу, в основу якого мають бути покладені сучасні досягнення оперативно-розшукової науки та враховані недоліки процесу впровадження нового законодавства.

Використана література:

1. Бобров В. Г. Правовые и организационные основы оперативной разработки, пути и меры ее совершенствования (вопросы теории и практики) : дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. – "Уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность" / В. Г. Бобров. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – 460 с.

2. Антонов К. В. Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / К. В. Антонов. – К., 2006. – 31 с.

3. Долженков О. Ф. Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами ОРД ОВС : Дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / О. Ф. Долженков. – Х., 2002. – 445 с.

4. Євтушок В. П. Правові та організаційні засади оперативно-розшукової тактики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / В. П. Євтушок, 1999. – 18 с.

5. Захаров В. П. Проблеми діяльності оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи щодо боротьби зі злочинністю (за матеріалами Державного департаменту України з питань виконання покарань) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04.

6. Зубенко В.В. Оперативно-розшукові справи, їх провадження та реалізація підрозділами карного розшуку: Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. - Х.: НУВС, 2002. - 248 с.

7. Корнієнко М. В. Сучасні правові та організаційні засади протидії спеціалізованих підрозділів ОВС організованій злочинності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук : спец. 12.00.08 / М. В. Корнієнко. - К. : НА СБ України, 2004. - 34 с.

8. Никифорчук Д. Й. Теоретичні та організаційно-тактичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів оперативними підрозділами міліції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика; оперативно-розыскная деятельность". - К., 2010. - 36 с.

9. Ортинський В. Л. Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / В. Л. Ортинський - Х., 2004. - 36 с.

10. Снігерьев О. П. Діяльність органів внутрішніх справ на залізничному транспорті щодо боротьби з організованими злочинними групами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 "Кримінальний процес; криміналістика; судова експертиза" / О. П. Снігерьев. - Х., 1996. - 34 с.

11. Сергатов М. О. Основи оперативної розробки організованих груп, що займаються незаконним обігом наркотиків : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / М. О. Сергатов. - Х. : НУВС, 2002. - 298 с.

12. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : Загальна частина : Підручник / за ред. С.П. Черних, М.П. Водька, О.Ф. Долженкова. - Київ.: відділ редакційно-видавничої діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, 2012. - 884 с.

13. Халілев Р. А. Протидія злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей оперативно-розшуковими засобами : регіональний аспект : монографія / Р. А. Халілев. - Сімферополь: ДП "Розвиток", 2010. - 444с.

14. Возный А. Ф. Основные положения оперативной разработки : лекция / А. Ф. Возный. - К. : КВШ МВД СССР, 1973. - 40 с.

15. Ортинський В. Л. Удосконалення нормативно-правового забезпечення оперативної розробки / В. Л. Ортинський // Бюлетень з обміну досвідом роботи : науково-практичне видання. - К. : МВС України, 2003. - № 151/152. - С. 34-37.

16. Овчинский С. С. и др. Оперативная разработка, осуществляемая аппаратами уголовного розыска : учебное пособие / С. С. Овчинский. - М. : ВНИИ МВД СССР, 1982. - 86 с.